UiT Norges arktiske universitet

Om et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett

Råutkast av utredningen, 27. mai 2026

UiT Norges Arktiske universitet

Innholdsfortegnelse

1.1 Bakgrunn og problemstilling ... 3
1.2 Eksisterende tiltak for kunnskapsløft ... 4
2 Berørte grupper, berørte miljøer og målgrupper ... 6
2.1 Berørte grupper ... 6
2.2 Berørte miljøer ... 6
2.3 Målgrupper ... 6
2.4 Om inkludering av andre nasjonale minoriteter ... 7
3 Urfolks og nasjonale minoriteters rettigheter ... 7
4 Kompetansesenterets oppgaver ... 8
4.1 Forskning ... 8
4.2 Dokumentasjon ... 9
4.2.1 Sannhets- og forsoningskommisjonens arkiv ... 10
4.3 Formidling ... 11
4.3.1 Formidling på ulike språk ... 12
5 Organisering ... 12
5.1 Struktur ... 13
5.1.1 Valg av struktur – fordeler og ulemper ... 13
5.2 Organisasjonsform ... 14
5.2.1 Universitetsintegrert enhet ... 14
5.2.2 Selvstendig enhet ... 15
5.2.3 Valg av organisasjonsform – fordeler og ulemper ... 15
5.3 Styre og råd ... 16
5.4 Modeller ... 17
6 Avslutning ... 18
Referanseliste ... 19

Forord

UiT Norges arktiske universitet (UiT) har fått i oppdrag av Kunnskapsdepartementet (KD) å utrede organiseringen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett[1]. Frist til å ferdigstille oppdraget er 15. november 2026.

I oppdragsbrevet henviser KD til Stortingets behandling av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport 12. november 2024, jf. Stortingets innstilling, Innst. 30 S (2024–2025) og anmodningsvedtak nr. 16 der det står:

> *Stortinget ber regjeringen utrede en organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, med ansvar for forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid. Arbeidet må bygge videre på eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer og gjøres i tett dialog med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer.*

I tråd med mandatet fra KD har UiT dialog og forankring med aktuelle samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljø ved ulike typer institusjoner om utredningsarbeidet. Målet med involvering er at berørte miljøers og gruppers behov, kunnskap og innspill blir tatt med i vurderingene.

UiT har delt inn arbeidet med utredningen i tre faser. I den første fasen, som strekker seg fram til starten av juni, henter utredningen innspill fra berørte miljøer og grupper. I dette første råutkastet, som bygger på innspill, skisserer UiT mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter.

For det videre arbeidet ønsker utredningen særlig innspill på følgende spørsmål:

- **Kunnskapsløft:** Hvordan vurderer dere behovet for kunnskapsløft; hvor er det størst, og hvilke temaer bør senteret prioritere i sitt arbeid?
- **Oppgaver** (kapittel 4): Hvilke oppgaver bør være sentrale for et nasjonalt kompetansesenter?
- **Forsoning:** Hvordan kan et nasjonalt kompetansesenter bidra til å fremme et mer forsonet samfunn?
- **Organisasjonsform** (kapittel 5):
    - Hvilken struktur bør et nasjonalt kompetansesenter ha, konsentrert eller distribuert?
    - Hvordan bør et nasjonalt kompetansesenter organiseres?
    - Om et nasjonalt kompetansesenter organiseres som en selvstendig enhet, hvilken juridisk form bør senteret da ha?
    - Har dere forslag til andre mulige strukturer og/eller organisasjonsformer?

I fase to, som strekker seg fra juni til august, vil utredningen analysere innspill og grunnlagsmateriale, for å utvikle et mer helhetlig forslag til mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett.

Utredningen vil sende sitt forslag på høring den 21. august 2026, noe som vil inkludere forslag til lokalisering og dimensjonering av senteret. I fase tre vil utredningen ferdigstilles, på grunnlag av innkomne høringssvar.

---

[1] Vedlegg til tildelingsbrevet til UiT 2026 - Mandat for utredning av organiseringen av et nasjonalt kompetansesenter om forskningspolitikk og urett

1.1 Bakgrunn og problemstilling

Sannhets- og forsoningskommisjonen leverte sin rapport *Sannhet og forsoning* til Stortinget 1. juni 2023.[2] Gjennom rapporten dokumenterte kommisjonen at det overordnede målet med fornorskingspolitikk var å få samer, kvener/norskfinner og skogfinner til å «gi opp sine språk og kulturelle særtrekk – og erstatte dem med norske ekvivalenter». Denne politikken førte til nedvurdering og tap av samisk, kvensk og skogfinsk språk og kultur, og la samtidig press på tradisjonelle næringer. Fornorsking var ikke bare et resultat av målrettede minoritetspolitiske program, men også av andre politiske beslutninger og samfunnsendringer som har hatt betydelige fornorskende virkninger, selv uten en eksplisitt intensjon. Mange av holdningene, handlingsmønstrene og samfunnsstrukturene som fornorskingspolitikken bidro til, har blitt videreført, og en av de mest alvorlige konsekvensene er den generelt lave kunnskapen om samer, kvener/norskfinner og skogfinner i Norge samt om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser.

Kommisjonen påpekte at kunnskapsmangel om urfolk og nasjonale minoriteter har bidratt til fordommer, diskriminering og negative holdninger overfor samer, kvener/norskfinner og skogfinner. I mange tilfeller har kunnskap om disse gruppene vært mangelfull, feilaktig eller direkte stigmatiserende, noe som har forsterket marginalisering og negative holdninger. Forskning viser at kunnskapsmangel er en hovedårsak til diskriminering og hatytringer mot disse gruppene, og kommisjonen fremhevet at dette utgjør et alvorlig samfunnsproblem. Disse holdningene og strukturene er en direkte konsekvens av fornorskingspolitikken, og har sementert uretten i det norske samfunnet.

En annen konsekvens av fornorskingen er at mange samer, kvener/norskfinner og skogfinner har lite kunnskap om egen gruppes historie, språk og samfunnsliv. Dokumentasjon, forskning og formidling av samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk historie, språk, kultur og samfunnsliv har over tid ikke vært tilstrekkelig prioritert.

For å motvirke kunnskapsmangel, hatefulle ytringer og diskriminering anbefalte kommisjonen at det opprettes et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, med ansvar for forskning, dokumentasjon, formidling og fortsatt forsoningsarbeid. Kommisjonen mente at et slikt senter kan bidra til å forstå konsekvensene av fornorskingspolitikk og urett og fremme forsoning på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå. Det er de dype samfunnsmessige konsekvensene av fornorskingspolitikken som et nasjonalt kompetansesenter skal adressere.

Stortinget har i sin behandling av kommisjonens rapport understreket viktigheten av å øke kunnskapen om samer, kvener/norskfinner og skogfinner, samt om fornorskingshistorien og den uretten disse gruppene har blitt utsatt for.[3] Det påpekes at forsoning forutsetter at forståelsen for og bevisstheten om fornorskingspolitikk og dens konsekvenser, kompletteres med ny kunnskap. I Innst. 30 S (2024–2025) har Stortinget i sin flertallsmerknad nevnt at relevante forsknings- og kompetansemiljøer må tilføres midler for videre forskning, og at dette kan inngå som en del av satsingen på et nasjonalt kompetansesenter. Et slikt senter kan fungere som en ressurs for myndigheter, forvaltning, urfolks- og minoritetsmiljøer, samt sivilsamfunnet, i arbeidet med å forstå historien og fremme forsonende tiltak, og at senteret kan etableres i kombinasjon med eksisterende kompetansemiljø.

Sametinget har støttet forslaget om å opprette et nasjonalt kompetansesenter og deler kommisjonens vurdering om at et kunnskapsløft i hele befolkningen er en forutsetning for

[2] Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023.
[3] Innst. 30 S (2024–2025).

fremtidig forsoning.[4] Flere andre samfunnsaktører har uttrykt støtte til opprettelsen av et slikt senter og har fremhevet behovet for forskning, dokumentasjon og formidling, samt viktigheten av å styrke kunnskapen om fornorskingspolitikkens konsekvenser for å fremme forsoning.[5]

Som en del av oppfølgingen av kommisjonens rapport har Stortinget bedt regjeringen utrede organiseringen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett.[6] I anmodningsvedtak16 heter det:

> *Stortinget ber regjeringen utrede en organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, med ansvar for forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid. Arbeidet må bygge videre på eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer og gjøres i tett dialog med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer.*

Kunnskapsdepartementet (KD) ga i desember 2025 UiT Norges arktiske universitet i oppdrag å utrede hvordan et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningspolitikk og urett best kan organiseres for å bidra til et kunnskapsløft hos målgruppene. Den ferdige utredningen skal identifisere manglene og årsakene til kunnskapsmangelen, inkludert svakheter ved eksisterende tiltak, og vurdere hvordan et nytt kompetansesenter kan møte utfordringer som dagens kunnskapsmiljøer ikke har klart å løse alene. Utredningen skal også undersøke hvilke oppgaver som skal legges til senteret innenfor forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid, og foreslå hvordan senteres skal organiseres og dimensjoneres.

1.2 Eksisterende tiltak for kunnskapsløft

Kunnskap om urfolk, nasjonale minoriteter, fornorskingspolitikk og urett formidles i dag gjennom mange samfunnssektorer. De siste tiårene er det iverksatt en rekke tiltak for å styrke samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk språk og kultur, samt for å øke kunnskapen om urfolk og nasjonale minoriteter i Norge. Disse tiltakene er avgjørende for å oppfylle de folkerettslige forpliktelser som Norge har. De dekker ulike samfunnsområder som språk, utdanning, kultur, helse og diskrimineringsvern, og reflekterer en helhetlig tilnærming til utfordringene de samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske samfunnene står overfor.

Utdanningssektoren har en nøkkelrolle i å øke kunnskapen om urfolk, nasjonale minoriteter, fornorskingspolitikk og urett. Fra barnehager og skoler til voksenopplæring, høyskoler og universitet er utdanningsløpet en viktig arena for å formidle kunnskap om samisk kultur og nasjonale minoriteter, som fastsatt i rammeplaner og læreplaner. For å styrke dette har regjeringen iverksatt flere tiltak som skal sikre at samiske og kvenske barn får et godt grunnlag for å utvikle sin identitet, språk og kultur, samtidig som alle elever får økt kunnskap om urfolk og nasjonale minoriteter. Kunnskapsdepartementet har gitt Samisk høgskole, UiT Norges arktiske universitet og Nord universitet et særskilt ansvar for samisk forskning og utdanning. UiT skal også tilby kompetanse om samiske og kvenske forhold til nærings- og arbeidslivet. Det er per i dag ikke noen UH-institusjon som har et særskilt ansvar for skogfinsk forskning og utdanning.

---

[4] Sametinget (2024), Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport - Sametingets overordnede vurderinger - Sametinget.
[5] Stortinget (2023), Høring - stortinget.no
[6] Stortinget (2025), Sak - stortinget.no

Forskning spiller en sentral rolle i kunnskapsutvikling og formidling. Som en del av oppfølgingen av Sannhets- og forsoningskommisjonens anbefalinger har forskningsrådet finansiert forskning for å gi ny innsikt i samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold.

I tillegg til utdannings- og forskningsinstitusjoner har samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske museer, språk- og kultursentre et viktig ansvar for å bevare, utvikle og revitalisere språk og kultur. De 20 samiske språksentrene som mottar støtte fra Sametinget, er sentrale i arbeidet med å bevare og revitalisere samiske språk og kulturer. For kvensk språk og kultur finnes det et nasjonalt språkinstitutt, et regionalt senter i Nord-Troms og fem kvenske språksentre som arbeider med å ivareta, revitalisere og formidle kvensk språk og kultur. Både samiske og kvenske sentre samarbeider med skoler, barnehager, offentlige institusjoner og lokalsamfunn, og mange bidrar aktivt til lokale forsoningsprosesser i tråd med Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport.

Innen museums- og kulturarvsektoren er det etablert seks konsoliderte samiske museumssiidaer med ansvar for å ivareta og formidle samisk kultur og historie. Det finnes også et nasjonalt museum for kvensk og norskfinsk kultur og historie, samt et museum for skogfinsk historie og kultur. Disse institusjonene arbeider med å synliggjøre urfolks- og minoritetskulturer og fremheve deres historie og tilstedeværelse i sine områder.

Nasjonale, kvenske, samiske og skogfinske kulturinstitusjoner har de senere årene spilt en viktig rolle i å formidle kunnskap om urfolk, nasjonale minoriteter, fornorskingspolitikk og historisk urett. Kulturrådet har satt fokus på at tap av språk, kultur og identitet er en konsekvens av urett og overgrep mot urfolk og nasjonale minoriteter. Kulturrådet arbeider for å bedre vilkårene for kunst- og kulturutøvelse for disse gruppene, og fremme forståelse og respekt for Norges kulturelle og språklige mangfold. Samarbeid mellom kvenske, samiske og nasjonale teaterinstitusjoner har løftet frem historier som tidligere har fått lite oppmerksomhet, og NOU 2025:7 *Musikklandet* gir anbefalinger for å styrke samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kulturuttrykk.

Regjeringen har også tatt grep for å bekjempe hets og diskriminering av samer. *Den nasjonale handlingsplanen mot hets og diskriminering av samer* inneholder 32 tiltak som skal forebygge og bekjempe slik hets. Planen styrker kunnskapsgrunnlaget og kompetansen om samisk kultur, samt om hets og diskriminering.

Alle tiltakene som er iverksatt for å øke kunnskapen om urfolk, nasjonale minoriteter, fornorskingspolitikk og urett, representerer en bred innsats på tvers av samfunnsområder som utdanning, kultur, forskning og helse. Gjennom styrking av språk, utvikling av kulturinstitusjoner, forbedring av utdanningstilbud og økt fokus på forskning og formidling, synliggjøres historien, kulturen og rettighetene til urfolk og nasjonale minoriteter. Dette fremmer forståelse, anerkjennelse og respekt for Norges kulturelle mangfold, samtidig som det adresserer historisk fornorsking, urett og marginalisering.

Selv om mye er oppnådd, gjenstår utfordringer som manglende kompetanse og begrenset tilgang til kunnskap om urfolk og nasjonale minoriteter. For å bygge videre på eksisterende tiltak og sikre et kunnskapsløft, vil denne utredningen undersøke hvordan et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett kan styrke kunnskapsgrunnlaget og støtte eksisterende initiativer. Et slikt senter kan fungere som en koordinerende aktør som samhandler med kunnskapsmiljøer, utdanningsinstitusjoner og kulturaktører. Målet er å samle, utvikle og formidle kunnskap om urfolk og nasjonale minoriteter, og sikre at denne kunnskapen når ut til hele samfunnet. Ved å bygge bro mellom forskning, utdanning og praksis kan et slikt senter bidra til å oppfylle Norges forpliktelser i henhold til internasjonale konvensjoner, og styrke språk, kultur, levekår og rettigheter for urfolk og nasjonale minoriteter.

2 Berørte grupper, berørte miljøer og målgrupper

2.1 Berørte grupper

Samer, kvener/norskfinner og skogfinner er i denne utredningen definert som berørte grupper. Dette er i samsvar med hvordan begrepet ble brukt i mandatet til Sannhets- og forsoningskommisjonen, i kommisjonens rapport og i Stortingets samlede behandling av rapporten.[7]

Sannhets- og forsoningskommisjonen har dokumentert at en av de alvorlige konsekvensene av fornorskingspolitikk og urett, er den generelt lave kunnskapen om samer, kvener/norskfinner og skogfinner i det norske samfunnet.

En annen konsekvens av fornorskningen er at mange samer, kvener/norskfinner og skogfinner har lite kunnskap om egen gruppes historie, språk og samfunnsliv. Det har ført til usynliggjøring og marginalisering også etter at fornorskingspolitikken formelt var avsluttet, og har slik forsterket assimilasjonsprosessene. Samer, kvener/norskfinner og skogfinner har i liten grad blitt inkludert i kunnskapsutvikling om seg selv.

2.2 Berørte miljøer

I mandatet for utredningen heter det at utredningsarbeidet skal gjøres i «dialog og forankring med aktuelle samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljø ved ulike typer institusjoner».[8] I anmodningsvedtak nr. 16 poengterte Stortinget (Innst. 30 S 2024–2025) at «Arbeidet må bygge videre på eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer og gjøres i tett dialog med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer».

Dette innebærer at mandatet forutsetter at utredningen gjennomføres i dialog med, og er forankret i, eksisterende samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer.

Et fremtidig nasjonalt kompetansesenter skal på denne måten bidra til å styrke de samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøenes arbeid med de respektive gruppenes historie, språk og samfunnsliv. Etableringen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett vil påvirke kunnskapsmiljøene som allerede arbeider med samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk tematikk, og disse miljøene vil derfor være berørte miljøer og aktører i denne utredningen.

2.3 Målgrupper

I oppdragsbrevet fra KD heter det at senterets formål er «å bidra til et kunnskapsløft innenfor både offentlig sektor og sivilsamfunnet».

Offentlig sektor forstås her som politisk valgte organer på ulike nivå og alle offentlige forvaltningsorganer inkludert virksomheter, institusjoner og foretak som er eid, styrt og finansiert av staten, fylkeskommuner og kommuner.

Sivilsamfunn forstås her som hele det sivile samfunn og refererer til den delen av samfunnet som befinner seg i mellomrommet mellom familien, offentlig sektor og privat sektor (næringsliv). I Norge er det en høy grad av samhandling og interaksjon mellom de ulike delene av samfunnet,

---

[7] Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023; Innst. 30 S (2024–2025).
[8] Mandat for utredning av mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett

noe som gjør at grensene mellom sektorene ofte er porøse eller flytende, og dermed vanskelige å skille klart fra hverandre. Sivilsamfunn kan da også forstås slik at det inkludere innbyggere, organisasjoner og næringsliv.[9]

Utredningen legger til grunn at offentlig sektor og sivilsamfunnet er sentrale målgrupper for senteret. I tillegg kan berørte grupper (samer, kvener/norskfinner og skogfinner) og berørte miljø (samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljø) være målgrupper i kraft av at disse vil være direkte berørt av arbeidet til et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett

2.4 Om inkludering av andre nasjonale minoriteter

Mandatet for utredningen åpner for at andre nasjonale minoriteter kan inkluderes i senterets arbeid på lengre sikt. Utredning legger til grunn at det i fremtiden gjøres en slik vurdering. Det forutsetter dialog og forankring med aktuelle nasjonale minoriteter og med aktuelle eksisterende kompetansemiljø. I dette ligger det at det gjøres grundige vurderinger av gruppenes behov og hvordan senteret kan bidra til å styrke kunnskapen hos offentlig sektor og sivilsamfunnet om gruppene, om hvilke konsekvenser assimilasjonspolitikken og uretten har hatt for disse gruppene, og hvilket kunnskaps-, formidlings og dokumentasjonsbehov gruppene har og hvilket forsoningsarbeid som kan være relevant. Det vil være avgjørende at senterets arbeid forankres i relevante organisasjoner, kompetansemiljøer og institusjoner, slik at alle behovene og perspektivene som knytter seg til de aktuelle nasjonale minoritetene blir ivaretatt.

3 Urfolks og nasjonale minoriteters rettigheter

Norge har et særskilt ansvar for å ivareta rettighetene til samer som urfolk og til kvener/norskfinner og skogfinner som nasjonale minoriteter. Disse gruppene har ulike historiske og juridiske statuser, men alle har rettigheter som skal sikre deres mulighet til å bevare og utvikle sin kultur, sitt språk og sitt samfunnsliv. Gruppenes rettigheter er hjemlet i Grunnloven, annen nasjonal rett og relevante internasjonale avtaler.

Som urfolk har samene en særskilt rettslig status som anerkjennes både nasjonalt og internasjonalt. Grunnloven, ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, og FNs erklæring om urfolks rettigheter (urfolkserklæringen, UNDRIP) utgjør de mest sentrale rettslige rammeverkene for samene som urfolk i Norge, men mange flere nasjonale og internasjonale regelverk er relevante for samene, både på kollektivt og individuelt nivå. Som urfolk har samene rett til selvbestemmelse, en rett som innebærer at et folk fritt skal kunne bestemme sin politiske status og forme sin økonomiske, sosiale og kulturelle utvikling på like vilkår (under conditions of equality). Selvbestemmelsesretten er lik for alle folk, men den må realiseres gjennom ordninger som er tilpasset den konkrete konteksten, slik som i denne sammenhengen. Sametinget, som ble opprettet i 1989, er et demokratisk valgt organ av og blant samene og behandler alle saker som angår det samiske folket. Staten er forpliktet til å konsultere Sametinget (og andre representanter for berørte samiske interesser) i beslutninger eller tiltak som vil kunne på virke samiske interesser direkte.

Kvener/norskfinner og skogfinner er to av Norges fem nasjonale minoriteter, en status som gir dem særskilte rettigheter til å bevare og utvikle sin kultur og sitt språk. De er anerkjent som

[9] DFØ (2024) Veiledning til utredningsinstruksen, kap 3.1.

nasjonale minoriteter under Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, som Norge ratifiserte i 1999. Rammekonvensjonen forplikter staten til å beskytte kvenene/norskfinnene og skogfinnene, sikre likebehandling og legge til rette for at deres språk, kultur og identitet bevares og utvikles, samtidig som de deltar fullt ut i samfunnet. Konvensjonen slår fast at staten skal legge forholdene til rette for at personer som hører til nasjonale minoriteter sikres rett til medvirkning i saker som angår dem. Norske myndigheter har opprettet fora for dialog med nasjonale minoriteter, som Kontaktforum mellom nasjonale minoriteter og myndighetene, for å sikre deres deltakelse i politiske prosesser. Dette gir kvener/norskfinner og skogfinner mulighet til å medvirke i saker som angår dem.

Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk er av betydning her. Norge er forpliktet å følge opp pakten som har som formål å verne og fremme tradisjonelle minoritetsspråk som en del av Europas kulturelle mangfold. Norge er forpliktet til å iverksette tiltak for å styrke bruken av slike språk, blant annet innen utdanning, offentlig forvaltning, medier og kulturliv. I motsetning til rammekonvensjonen retter pakten seg primært mot språkene som sådan, snarere enn minoritetene som grupper.

Stortinget har bestemt at Norge skal vektlegge urfolks og nasjonale minoriteters immaterielle kulturarv i arbeidet med UNESCOs konvensjon om vern av immateriell kulturarv av 2003. Konvensjonen ble ratifisert av Norge i 2007. I konvensjonen defineres immateriell kulturarv «som praksis, fremstillinger, uttrykk, kunnskap, ferdigheter – samt tilhørende instrumenter, gjenstander, kulturgjenstander og kulturelle rom – som samfunn, grupper og, i noen tilfeller, enkeltpersoner anerkjenner som en del av sin kulturarv».

4 Kompetansesenterets oppgaver

Denne delen av råutkastet drøfter mulig innhold innen forskning, dokumentasjon og formidling, slik det er omtalt i Stortingets anmodningsvedtak 16. Målet er å vurdere hvordan disse oppgavene kan bidra til å oppnå det overordnede målet om et kunnskapsløft om fornorskingspolitikk og urett, dens urett og konsekvenser, samt økt forståelse for samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold i samfunnet. Anmodningsvedtaket inkluderer også en oppfordring til å utrede innhold knyttet til forsoning. Innst. 30 S (2024–2025) understreker at "behovet for økt kunnskap og forsoning gjelder både nasjonalt og i de lokalsamfunnene hvor uretten var mest synlig." Arbeidet med å spre kunnskap og legge til rette for forsoning må derfor ha begge disse perspektivene med i sitt arbeid. Senteret kan derfor spille en aktiv rolle som pådriver for forsoningsarbeid både nasjonalt og lokalt. Råutkastet drøfter imidlertid ikke forsoning særskilt.

Råutkastet vurderer også hvilke språktiltak som kan være aktuelle for senteret, i tråd med mandatet fra Kunnskapsdepartementet.

Det endelige forslaget om senterets oppgaver vil avhenge av en behovsanalyse basert på grunnlagsmateriale og innspill som utredningen mottar i løpet av de kommende månedene. Innspill fra eksisterende kompetansemiljøer, berørte grupper og målgrupper vil være avgjørende for å vurdere hvilke oppgaver og hvilket aktivitetsnivå som bør foreslås for senteret, slik at det kan møte de identifiserte behovene på en effektiv og målrettet måte.

4.1 Forskning

Sannhets- og forsoningskommisjonens arbeid bygget på eksisterende forskning om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser. Stortinget har i sin behandling konkludert med at kommisjonens rapport gir et bredt og samlet kunnskapsgrunnlag for å forstå

fornorskingspolitikken og dens virkninger. Kommisjonens arbeid har dermed bidratt til økt kunnskap.

I behandlingen av rapporten har både Stortinget og Sametinget understreket behovet for ytterligere forskning på samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske temaer. Det er særlig behov for økt innsats for å forstå konsekvensene av fornorskingspolitikken for disse gruppene, så vel som for den øvrige befolkningen. I møter med kompetansemiljøer har utredningen mottatt innspill om behovet for videre forskning både om de ulike gruppene og om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser. Flere miljøer har samtidig påpekt at ulike samiske grupper, kvener/norskfinner og skogfinner har blitt belyst i ulik grad i tidligere forskning.

Kompetansemiljøer har også løftet frem problemstillinger knyttet til involvering i kunnskapsutvikling og uttrykt et ønske om å delta aktivt i forskningsbasert kunnskapsutvikling. Dette er en utfordring som også Stortinget har fremhevet i sin behandling av kommisjonens rapport. Dersom et kompetansesenter skal arbeide med forskning, bør det legge til rette for at samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske institusjoner og organisasjoner kan ta en aktiv rolle i kunnskapsutviklingen.

Alle de berørte gruppene som omfattes av utredningen, er grenseoverskridende, noe som gjør samarbeid og forskning på tvers av landegrenser spesielt viktig. Dette gjelder særlig for å styrke forsoningsprosesser som pågår parallelt i Norden, der lignende assimilasjonsprosesser har funnet sted. Dette understreker behovet for nordisk og internasjonalt samarbeid innen forskning.

Universiteter, høyskoler og forskningsinstitusjoner spiller allerede en viktig rolle i å utvikle kunnskap om fornorskingspolitikken, dens konsekvenser for urfolk, nasjonale minoriteter og storsamfunnet. Det finnes også forskningsmiljøer som forsker på forsoningsprosesser i Norge, Norden og internasjonalt. Denne forskning er i lite grad koordinert og det er et behov for sterk grad av samhandling vertikalt og horisontalt. Et nasjonalt kompetansesenter kan styrke eksisterende forskningsmiljøer med særlig fokus på temaer knyttet til fornorskingspolitikken og dens virkninger. Forskning på forsoning og forsoningsprosesser, både i kvenske, samiske og skogfinske miljøer, samt i storsamfunnet, kan være sentrale forskningsområder for et slikt senter. Gjennom tett samarbeid med eksisterende kompetansemiljøer kan forskningen styrkes ytterligere, både ved å inkludere flere perspektiver og ved å sikre at forskningen er relevant for berørte grupper, offentlig sektor og sivilsamfunnet.

Dersom senteret skal utforme en forskningsprofil, bør dette skje i nært samarbeid med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer, samt med de universitetene og høyskolene som har et særskilt ansvar for urfolk og nasjonale minoriteter. Et slikt senter kan rette oppmerksomheten mot problemstillinger som er avgjørende for å møte samfunnets behov og bidra til en dypere forståelse av hva som kreves for å skape et forsonet samfunn.

4.2 Dokumentasjon

I sitt arbeid la Sannhets- og forsoningskommisjonen stor vekt på å samle inn enkeltpersoners og gruppers erfaringer med fornorskingspolitikken og dens konsekvenser. Disse personlige historiene utgjorde en sentral kilde for å beskrive konsekvensene av fornorskingspolitikken og for å utforme forslag til tiltak for videre forsoning. Totalt mottok kommisjonen 766 personlige historier og innspill, hvorav 342 ble delt gjennom individuelle intervjuer, 155 som skriftlige beretninger og 22 gjennom gruppeintervjuer. I tillegg ble 230 historier og innspill delt i kommisjonens åpne møter.

Da kommisjonen avsluttet sitt arbeid, overleverte den sitt arkiv til Arkivverket og foreslo at det nasjonale kompetansesenteret for fornorskingspolitikk og urett skulle samarbeide med

Arkivverket om å formidle de personlige historiene som kommisjonen hadde samlet inn. I dag forvaltes materialet av Samisk arkiv, som er en integrert del av Nasjonalarkivet.

Selv om kommisjonen samlet inn omfattende materiale med personlige historier om fornorsking og forsoning, gir materialet ikke et fullstendig bilde av fornorskingshistorien. Særlig historier fra skogfinske og kvenske miljøer er underrepresentert i kommisjonens materiale, noe som kvenske og skogfinske miljøer har påpekt i sine innspill til Stortinget. Også Sametinget har fremhevet at kommisjonen ikke dekket alle samiske områder og miljøer i sin dokumentasjon. Dette understreker behovet for videre dokumentasjon av fornorskingspolitikkens konsekvenser.

Eksisterende kompetansemiljøer har i møter uttrykt at samisk, kvensk og skogfinsk tematikk er mangelfullt dokumentert. Flere kompetansemiljøer har påpekt behovet for å kartlegge samiske, kvenske og skogfinske kulturminner, og i noen områder også stedsnavn. Enkelte miljøer har også vist til eksisterende dokumentasjon som fortsatt må organiseres for å gjøre materialet tilgjengelig for forskning og formidling. Derfor er det viktig at kompetansemiljøene styrkes i sine dokumentasjonsarbeid.

For å sikre at dokumentasjonen kan møte samfunnets kunnskapsbehov, samt behovene til berørte grupper, kompetansemiljøer og fremtidig forskning, er det avgjørende å etablere samarbeid med relevante arkiver og eksisterende samiske, skogfinske og kvenske/norskfinske kompetansemiljøer. Et nasjonalt kompetansesenter kan spille en koordinerende rolle i dette arbeidet. Senterets dokumentasjonsarbeid bør planlegges i samarbeid med relevante miljøer, slik at disse miljøene selv kan delta i arbeidet med å samle inn grunnlagsmateriale for kunnskapsutvikling. Det er også behov for å dokumentere forsoningsprosesser på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå for å forstå hvordan ulike grupper og samfunnsaktører arbeider med å gjenoppbygge tillit og reparere historiske urettferdigheter og traumer. Dokumentasjonsarbeidet ved senteret bør fungere som en verdifull ressurs for forskere, berørte grupper og samfunnet som helhet.

Ved å kombinere dokumentasjon av fornorskingshistorier og forsoningsprosesser kan det nasjonale kompetansesenteret utvikle en helhetlig tilnærming som både ivaretar urfolks og nasjonale minoriteters behov og styrker samfunnets evne til å lære av historien. Dette handler ikke bare om å bevare fortiden og dens perspektiver, men også om å bidra til en mer inkluderende og kunnskapsbasert fremtid – noe som kan være avgjørende for å fremme forsoning i samfunnet.

4.2.1 Sannhets- og forsoningskommisjonens arkiv

Sannhets- og forsoningskommisjonens arkiv ble i 2023 overført til Arkivverket. Per i dag forvaltes kommisjonsmaterialet av Nasjonalarkivet og Samisk arkiv i fellesskap. Sámi arkiiva - Sáme arkijvva - Saemien våarhkoe fungerer som et allsamisk arkiv på norsk side. Samisk arkiv har nasjonalt ansvar for å ta vare på samisk dokumentasjon. Det arbeidet omfatter både skriftlig og muntlig materiale, inkludert omfattende lydsamlinger. Samisk arkiv spiller en viktig rolle i å bevare og tilgjengeliggjøre samisk kulturarv, og samarbeider med andre samiske arkivenheter i Norden for å ivareta det grenseoverskridende samiske samfunnet.

I tillegg til nasjonale rammeverk utgjør FNs erklæring om urfolks rettigheter (urfolkserklæringen, UNDRIP) en sentral normativ referanseramme for Samisk arkiv, samtidig som Sametinget er en viktig premissleverandør for samisk dokumentasjonsforvaltning.

Stortingets behandling av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport legger føringer for at Samisk arkiv kan samarbeide med et nasjonalt kompetansesenter i formidlingen av de personlige historiene som kommisjonen har samlet inn. Dette samarbeidet kan styrke arkivets arbeid slik at dokumenterte erfaringer om fornorskingspolitikk, urett og synspunkter om og forventninger til forsoning blir tilgjengelige på en måte som ivaretar juridiske, etiske og arkivfaglige hensyn.

Sámi arkiiva - Sáme arkijvva - Saemien våarhkoe er en naturlig samarbeidspartner for det nasjonale kompetansesenteret om fornorskingspolitikk og urett. Et nasjonalt kompetansesenter og Samisk arkiv burde dermed i fellesskap utarbeide en plan for formidlingen av de personlige historiene som kommisjonen har samlet inn, samt en plan for videre dokumentasjon av ulike perspektiver og erfaringer knyttet til fornorskingspolitikkens ettervirkninger. Samarbeidet kunne også inkludere vurderinger av hvordan dokumentasjon som samles inn av senteret, i samarbeid med andre kompetansemiljøer, kan innlemmes i Samisk arkivs samlinger. Dette vil sikre at materialet blir forvaltet i tråd med arkivfaglige prinsipper og tilgjengeliggjort for fremtidig forskning.

Sámi arkiiva - Sáme arkijvva - Saemien våarhkoe har i møte med utredningen uttrykt at det er krevende å håndtere dette materialet. Med utgangspunkt i et allerede bredt samfunnsoppdrag og relativt få stillingsressurser har arkivet påpekt behov for økte ressurser for å kunne gjennomføre dette arbeidet, et arbeid som blant annet inkluderer å gjennomføre tidkrevende rettslige og arkivfaglige vurderinger av klausulert materiale og å legge til rette for at forskere og andre relevante aktører kan få tilgang til materialet på en forsvarlig måte.

Et samarbeid mellom et nasjonalt kompetansesenter og Sámi arkiiva - Sáme arkijvva - Saemien våarhkoe kan bidra til å møte den økende etterspørselen fra forskere og andre brukere som ønsker tilgang til kommisjonens materiale. Samtidig ville det vært viktig at senteret støtter Samisk arkivs arbeid med å forvalte og tilgjengeliggjøre dette materialet, slik at det kan bli en verdifull ressurs for fremtidig forskning og kunnskapsutvikling. Dette samarbeidet ville også ha underbygget hensikten med senteret, dvs. bidra til et kunnskapsløft innenfor både offentlig sektor og sivilsamfunnet og i forlengelsen fremme forsoning og styrke samfunnets forståelse av de historiske og pågående konsekvensene av fornorskingspolitikken.

4.3 Formidling

Mangelen på kunnskap om urfolk og nasjonale minoriteter, samt fornorskingspolitikken og dens konsekvenser, skyldes i stor grad at disse temaene i liten grad har blitt formidlet i den norske offentligheten. Kommisjonens rapport dokumenterer at spørsmål om samer, kvener/norskfinner og skogfinner lenge var usynlige både i utdanningssystemet og i offentlig forvaltning. Selv om situasjonen har bedret seg de siste tiårene, viser forskning at kunnskapen om samer, kvener og skogfinner fortsatt er generelt lav.

Berørte grupper og flere samfunnsaktører har i sine innspill til Stortinget påpekt at manglende kunnskap om samer, kvener/norskfinner og skogfinner utgjør et hinder for forsoning. Videre har Stortinget i sin behandling av kommisjonens rapport understreket behovet for økt formidling om fornorskingspolitikkens virkninger og om urfolk og nasjonale minoriteter, slik at både offentlig forvaltning og den øvrige befolkningen får bedre forståelse av gruppene og fornorskingshistorien. Det er også påpekt at et vellykket forsoningsarbeid forutsetter inkludering av lokale miljøer, som kan sikre at gruppenes egne perspektiver blir en del av historiefortellingen og kulturformidlingen.

Utredningen har hittil mottatt innspill fra enkelte kompetansemiljøer som arbeider med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske temaer. Disse miljøene har påpekt at de allerede formidler kunnskap om de berørte gruppene gjennom utstillinger, arrangementer, foredrag, undervisning og digitale plattformer. Mange av institusjonene har som mål å styrke samisk, kvensk og skogfinsk identitet, språk og kultur, og formidlingen er rettet både mot berørte grupper og den øvrige befolkningen. Miljøene har trukket frem språkrevitalisering og overføring av tradisjonskunnskap som sentrale temaer i sitt arbeid. Samtidig peker flere institusjoner på utfordringer knyttet til begrensede ressurser og behovet for bedre tilrettelegging for ulike målgrupper. Enkelte

institusjoner fremhever også at det kan være krevende å formidle sensitive temaer, som erfaringer med fornorskning og rasisme, på en måte som både skaper forståelse og unngår å reprodusere historiske skjevheter eller stigmatisering.

For å møte behovene det å styrke formidling om fornorskingspolitikkens virkninger og om samiske, kvenske og skogfinske forhold, kan et kompetansesenter være et mulig tiltak for kunnskapsformidling som er rettet mot offentlig sektor og sivilsamfunn. Formidling som er nært knyttet til gruppenes egen historie bør imidlertid utvikles i samarbeid med eksisterende kompetansemiljøer og berørte grupper. Et viktig grep kan være å etablere systemer som gjør at lokale institusjoner får økte ressurser og støtte til å drive formidling i sine nærområder, mens senteret fungerer som et nav mellom allerede eksisterende miljøer. Dette vil bidra til å sikre at kunnskap om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser når ut til flere, samtidig som lokale perspektiver og erfaringer inkluderes.

Formidlingen ved et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett bør ha som hovedmål å gjøre kunnskap om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser tilgjengelig for et bredt publikum. Dette inkluderer både offentlig sektor og sivilsamfunnet, med et særlig fokus på å fremme forståelse, anerkjennelse og forsoning. Ved å fremheve historier, erfaringer og perspektiver som tidligere har vært marginalisert, kan formidlingen bidra til å skape en felles forståelse av historien og styrke grunnlaget for forsoning. Slike møteplasser kan også bidra til å bygge tillit mellom ulike grupper, styrke forståelsen av historiske urettferdigheter og legge grunnlaget for en mer inkluderende forsoningsprosess.

4.3.1 Formidling på ulike språk

Senteret bør i sin formidling bruke alle språk som Norge har internasjonale forpliktelser overfor. Gjennom formidling på nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og kvensk kan senteret synliggjøre og styrke bruken av disse språkene. Videre skal senteret være bevisst på å formidle skogfinsk språkhistorie og løfte frem de mindre samiske språkene – skoltesamisk, pitesamisk og umesamisk – der det er hensiktsmessig. Det nasjonale kompetansesenteret for fornorskingspolitikk og urett skal være en foregangsinstitusjon for å fremme flerspråklig kommunikasjon. Senteret bør sikre at språkene Norge har internasjonale forpliktelser overfor, behandles likestilt med norsk i alle sentrale oppgaver.

5 Organisering

Denne delen beskriver hvordan et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett kan organiseres. Kapittelet er delt inn i fire underkapitler, der det første omhandler hvordan senterets administrative og faglige ressurser kan struktureres. Det andre drøfter mulige organisasjonsformer for senteret, inkludert hvilke juridiske former som kan være aktuelle for et senter. Det tredje presenterer utredningens overordnede vurderinger av ledelse og styring. Det fjerde og siste underkapitlet har en oppsummerende karakter, der ulike modeller for senterets organisering blir presentert.

Sannhets- og forsoningskommisjonen, og senere Stortinget (Inst 30 S 2024-25), har pekt på at et kompetansesenter ikke bør konkurrere om personelle ressurser, da det på både kort og lang sikt kan svekke eksisterende fagmiljøer, fremfor å styrke dem. Denne bekymringen har vært fremmet i flere av møtene utredningen har hatt med de berørte miljøene

5.1 Struktur

Gitt at senterets oppgaver omfatter forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid krever det at senteret har både administrative og faglige ressurser. Ressursene kan struktureres på to måter, som gjennom:

1) Konsentrert struktur
2) Distribuert struktur

Uavhengig av struktur legger utredningen til grunn at kompetansesenteret har ett hovedsete der den øverste administrative og faglige ledelsen er lokalisert. Videre legger utredningen til grunn at de faglige ressursene ved hovedsetet kan bestå av faste og midlertidige stillinger på hel- og/eller deltid, for nasjonale og internasjonale fagpersoner, på både juniornivå og seniornivå.

I en konsentrert struktur er mesteparten av kompetansesenterets administrative og faglige ressurser samlet ved ett sted, hovedsetet, samtidig som en mindre del av de faglige ressursene er lokalisert til eksisterende kompetansemiljøer. En distribuert struktur innebærer at en større del av de faglige ressursene er lokalisert til eksisterende kompetansemiljøer.

Faste og midlertidige ansatte ved senteret som har sitt faste arbeidssted ved et eksisterende samisk, kvensk/norskfinsk eller skogfinsk kompetansemiljø, det være seg innen forskning, formidling, dokumentasjon og forsoningsarbeid, er her omtalt som node. Nodene gjør at det nasjonale kompetansesenteret har virksomhet og tilstedeværelse rundt om ved eksiterende kompetansemiljø, enten gjennom å være fysisk samlokalisert eller gjennom avtaler med flere ulike institusjoner.

Et alternativ til noder er at det nasjonale kompetansesenteret samarbeider med eksisterende kompetansemiljø gjennom prosjekter og utviklingsavtaler. Disse formene for samarbeid vil i sterkere grad enn nodene bygge opp kompetansen ved de eksisterende kompetansemiljø og slik legge til rette for utvikling av miljøenes faglige profil.

Et Prosjekt er her brukt om tidsavgrensede oppdrag med et definert formål og omfang som det eksterne samiske, kvenske/norskfinske eller skogfinske kompetansemiljøet gjør på oppdrag for kompetansesenteret.

En utviklingsavtale er et flerårig, forpliktende strategisk samarbeid mellom kompetansesenteret og et eksisterende kompetansemiljø. Kompetansesenteret og det eksisterende kompetansemiljøet blir enige om mål, prioriterte innsatsområder og forventede resultater, knyttet til en avtalt ressursramme. Utviklingsavtalen forplikter det eksisterende kompetansemiljøet til å arbeide med på forhånd avtalte innsatsområder på samme tid som det gir kompetansemiljøet handlingsrom til å utvikle sin faglige profil.

5.1.1 Valg av struktur – fordeler og ulemper

Forskjellen mellom de to strukturene handler i hovedsak om hvordan de faglige ressursene organiseres og hvordan de eksisterende samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer samhandler med det nasjonale kompetansesenteret.

En stor fordel med en konsentrert struktur er at den gir det nasjonale kompetansesenteret høy grad av samlokalisering av både administrative og faglige ressurser, noe som kan styrke det interne fagmiljøet og bidra til stabilitet. Strukturen bidrar også til å holde nede kostnadene for administrasjon da det meste er samlet på et sted. En ulempe kan være at senteret oppleves geografisk fjernt for berørte grupper, berørte miljø og mange målgrupper. Det vil gjelde

uavhengig av hovedsetets lokalisering. Ulempen kan dog reduseres betydelig gjennom prosjekter og utviklingsavtaler.

En stor fordel med en distribuert struktur er at det nasjonale kompetansesenteret har virksomhet og tilstedeværelse rundt om ved eksiterende kompetansemiljø. Utfordringen kan være å få til god samhandling internt som følge av stor geografisk spredning og/eller god samhandling med eksisterende kunnskapsmiljø.

Samarbeid med eksisterende kunnskapsmiljø gjennom prosjekter og utviklingsavtaler stiller høye krav til styring, koordinering og ledelse. Samtidig vil slike samarbeidsformer bygge opp om eksisterende kunnskapsmiljø slik at de kan utvikle sin faglige profil og bygge opp om sin kompetanse.

5.2 Organisasjonsform

Med utgangspunkt i mandatet og innspill fra berørte miljøer, presenterer utredningen to organisasjonsformer:

1) Universitetsintegrert enhet
2) Selvstendig enhet

Merk at utredningen her bruker universitet uten at det ligger særskilte føringer i begrepsbruken knytt til hvilket universitet eller høyskole som kan være vertskap for et nasjonalt kompetansesenter.

5.2.1 Universitetsintegrert enhet

Det nasjonale kompetansesenteret kan organisatorisk innpasses ved eksisterende høyskole eller universitet. Statlige universitet og høgskoler er forvaltningsorganer med særskilte fullmakter og reguleres av universitets- og høyskoleloven (UH-loven). Loven fastsetter at institusjonenes samfunnsoppdrag består av forskning, utdanning og formidling, og forplikter universiteter og høgskoler til å opptre politisk nøytrale institusjoner og til å ivareta høy grad av faglig uavhengighet.

Om det nasjonale kompetansesenteret etableres som en enhet ved et universitet, vil senteret bli del av vertsuniversitetets ordinære organisasjonsstruktur. Ifølge § 4-1 UH-loven fastsetter universitetsstyret selv institusjonens interne organisering, og ifølge § 4-2 i den samme loven, kan styret, med noen unntak, delegere avgjørelsesmyndighet til andre ved institusjonen, slik som et nasjonalt kompetansesenter.

Det er mulig at andre typer statlige forvaltningsorgan, som direktorat eller tilsyn, kan være aktuelle organisasjonsformer for et kompetansesenter. Utredningen har imidlertid avgrenset seg mot å løfte fram slike alternativ ut fra en vurdering om at denne typen statlige forvaltningsorgan i større grad er innrettet mot myndighetsutøvelse, og dermed ikke i like stor grad ivaretar behovet for faglig uavhengighet og kunnskapsutvikling som ligger til grunn for mandatet.

5.2.2 Selvstendig enhet

Et nasjonalt kompetansesenter kan også etableres som en selvstendig enhet, juridisk og organisatorisk. En slik organisasjonsform gir et rettslig handlingsrom når det gjelder valg av juridisk form, noe som vil ha vil ha betydning for blant annet senterets opprettelse og styring. Utredningen har sett nærmere på to juridiske former; stiftelse og aksjeselskap.

Organisasjonsformen 'selvstendig enhet' utelukker ikke at kompetansesenteret kan ha tette og forpliktende samarbeid med institusjoner i UH-sektoren om for eksempel leie av lokaler, kjøp av administrative og tekniske tjenester samt undervisning.

5.2.2.1 Stiftelse

Stiftelser reguleres av stiftelsesloven. Stiftelsesformen er særlig utbredt for institusjoner med ideelle, samfunnsnyttige, kulturelle, forsknings- og dokumentasjonsrelaterte formål, herunder flere minne- og dokumentasjonssentre i Norge. Stiftelsen har ingen eiere, men er bundet av sitt formål slik dette fremgår av vedtektene. Dette betyr at et kompetansesenter som er etablert som en stiftelse, er en selveiende juridisk person uten eiere. En stiftelse skal ha et styre med en styreleder. Styret er stiftelsens øverste organ og har det overordnede ansvaret for at formålet ivaretas, at virksomheten er forsvarlig organisert, og at stiftelsens midler forvaltes på en god og ansvarlig måte. Styret kan ansette en daglig leder med ansvar for den løpende driften. Stiftelsesloven åpner for at vedtektene kan fastsette andre organer i tillegg til styret. Slike organer kan gis ulike roller og myndighet. Stiftelsens vedtekter kan endres, men adgangen til endring er begrenset. Jo mer inngripende en endring er – særlig når det gjelder formål eller grunnleggende organisatoriske forhold – desto strengere er vilkårene.

5.2.2.2 Aksjeselskap

Aksjeselskaper reguleres av aksjeselskapsloven. Aksjeselskapsformen benyttes både for kommersielle og ikke-kommersielle virksomheter, og kan også være egnet for samfunnsoppdrag som helt eller delvis finansieres av offentlige midler, forutsatt at selskapets formål er tydelig definert. Et aksjeselskap er en egen juridisk person med eiere (kalt aksjonærer) som har et begrenset økonomisk ansvar; normalt begrenset til den kapitalen de har skutt inn i selskapet. Eierens rettigheter utøves gjennom generalforsamlingen som er selskapets øverste organ. Aksjeloven åpner for å etablere rådgivende eller forberedende organer gjennom vedtektene eller styrevedtak, for eksempel faglige råd eller referansegrupper.

5.2.3 Valg av organisasjonsform – fordeler og ulemper

Om et nasjonalt kompetansesenter forankres i en UH-institusjons ordinære organisasjon, reduseres behovet for å bygge opp egne administrative-, forsknings- dokumentasjons- og formidlingssystemer og funksjoner. Integreringen bidrar også til høy faglig legitimitet, stabile rammevilkår og god tilgang på forskningsnettverk. Kompetansesenterets handlingsrom kan, om det ikke får øremerkede midler tildelt over statsbudsjettet, være nært bundet til vertsuniversitetets prioriteringer, styringslinjer og økonomiske rammer. Organisasjonsformen innebærer også en begrenset grad av formell autonomi. Dessuten kan et universitetsintegrert kompetansesenter møte tillitsutfordringer, noe som utredningen har notert seg i møte med ulike berørte grupper.

Som selvstendig enhet vil et nasjonalt kompetansesenter ha en stor grad av formelt selvstyre og organisatorisk autonomi. Senteret fastsetter egne strategiske prioriteringer innenfor rammene av sitt mandat og tilpasser organisering, arbeidsformer og samarbeid etter behov. Senteret må imidlertid bygge opp og opprettholde egen forsknings-, formidlings-, dokumentasjons- og administrativ kapasitet. Dette kan føre til høye faste kostnader og innebære at en relativt stor andel av budsjettet brukes på støttefunksjoner. Videre stiller organisasjonsformen krav til tydelige og omfattende avtaler med samarbeidspartnere.

Om et nasjonalt kompetansesenter etableres som en selvstendig enhet i form av en stiftelse vil organisasjonen ha høy grad av juridisk og faglig uavhengighet. Fraværet av eiere innebærer at stiftelsen ikke er styrt av medlemsinteresser, kommersielle hensyn eller politiske skiftninger, men av det fastsatte formålet. Samtidig innebærer stiftelsesformen begrenset fleksibilitet. Et spørsmål som knytter seg til dette, er hvem som skal være stiftere, og hvordan disse eventuelt velges, særlig i et nasjonalt kompetansesenter med et bredt samfunnsmandat.

Aksjeselskapsformen, som også kan brukes for en selvstendig enhet, gir høy grad av organisatorisk fleksibilitet og klare styringslinjer. Formen signaliserer ikke i samme grad som stiftelsesmodellen en langsiktig binding til et uforanderlig formål. Et spørsmål som knytter seg til denne juridiske formen, er hvem som skal eie selskapet.

Folkerettslige forpliktelser knyttet til urfolk og nasjonale minoriteter retter seg mot staten som pliktsubjekt. Hverken en stiftelse eller et aksjeselskap er i utgangspunktet direkte bundet av forpliktelsene, med mindre de eies av staten eller utfører offentlige oppgaver eller oppdrag på vegne av staten.

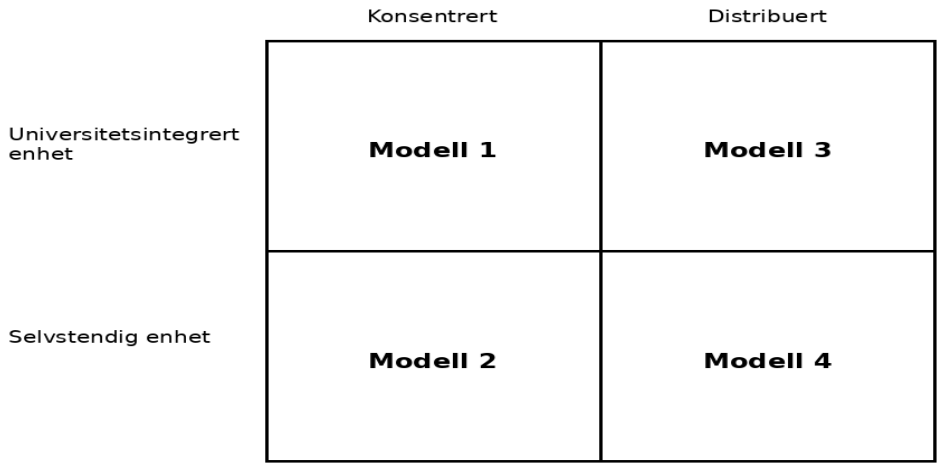
Valg av organisasjonsform og juridisk form vil ha betydning for hvilken autonomi et nasjonalt kompetansesenter vil ha, noe som kan ha innvirkning på legitimiteten og tilliten til senteret.

5.3 Styre og råd

Uavhengig av hvilken organisasjonsform og juridisk form det nasjonale kompetansesenteret har bør det ha et styre der de berørte grupper – samer, kvener/norskfinner og skogfinner – er representert på en fast og forutsigbar måte. Videre bør styret samlet sett ha relevant faglig kompetanse knyttet til forsknings-, dokumentasjons-, formidlings -og forsoningsarbeid og ses i sammenheng med representasjon fra sentrale kompetansemiljøer, herunder UH-institusjoner og berørte kompetansemiljø.

I tillegg til styre kan det være hensiktsmessig at det nasjonale kompetansesenteret har et rådgivende organ. Et rådgivende organ vil ikke ha beslutningsmyndighet, men kan gi faglige innspill, råd om prioriteringer, samt bidra til dialog og forankring mot offentlig sektor og sivilsamfunnet.

5.4 Modeller

Her presenteres fire modeller som bygger på en kombinasjon av de to strukturene, konsentrert og distribuert, samt de to tre organisasjonsformene, universitetsintegrert enhet og selvstendig enhet.

Foruten det som kommer frem om de ulike modellene nedenfor, vil også den økonomiske rammen ha betydning for hvilke oppgaver senteret kan ivareta og i hvilken grad, og hvordan det bør/kan organiseres. Alle modellen innebære risiko for konkurranse med eksisterende fagmiljøer om menneskelig kompetanse.

Modell 1: Konsentrert struktur i en universitetsintegrert enhet

Denne modellen kjennetegnes ved at hovedtyngden av faglige og administrative ressurser er samlet ved ett hovedsete, og at virksomheten inngår i linjeorganisasjonen for en spesifikk UH-institusjon. Denne modellen gir korte styringslinjer, god tilgang til faglige og administrative støttefunksjoner og tett faglig samhandling. Samtidig kan modellen innebære en risiko for svakere nasjonal forankring og legitimitet utenfor vertsmiljøet. En sentral utfordring i denne modellen er dermed å sikre reell ekstern involvering og bred legitimitet. Dette kan motvirkes gjennom å ha prosjekter og/eller utviklingsavtaler med eksiterende kunnskapsmiljø.

Modell 2: Konsentrert struktur i en selvstendig enhet

Denne modellen kjennetegnes av formell organisatorisk uavhengighet, blant annet gjennom at senteret har et eget styre. I hvilken grad modellen bidrar til faglig uavhengighet, vil bero på hvem som er eiere eller stiftere og hvilke økonomiske midler staten stiller til disposisjon. Modellen gir høye etablerings- og driftskostnader, blant annet knyttet til oppbygging av egen administrasjon, egen kapasitet på forskning, dokumentasjon og formidling samt forsoningsarbeid. Samtidig kan modellen innebære en risiko for svakere nasjonal forankring. Dette kan motvirkes gjennom å ha prosjekter og/eller utviklingsavtaler med eksiterende kunnskapsmiljø. Også her vil en viktig styringsutfordring være å sikre nasjonal forankring og godt samarbeid med øvrige kompetansemiljøer.

Modell 3: Distribuert struktur i en universitetsintegrert enhet

Denne modellen innebærer at senteret organisatorisk er forankret i et vertsuniversitet, men at en betydelig del av den faglige virksomheten foregår ved eksterne kompetansemiljøer gjennom noder. I noen grad kan det også legges opp til samarbeider med eksisterende kompetansemiljø gjennom prosjekter og utviklingsavtaler. Modellen kan gi en hensiktsmessig kombinasjon av universitetets infrastruktur, som god tilgang til faglige og administrative støttefunksjoner, og legitimitet på den ene siden, og bred geografisk og faglig forankring på den andre. Samtidig stiller denne organiseringen større krav til koordinering og ledelse, og den formelle forankringen i universitetsstrukturen kan begrense fleksibiliteten i samarbeidsformer. Risiko for uklar rollefordeling mellom vertsinstitusjon og eksterne kompetansemiljøer gjør det særlig viktig å etablere tydelige styrings- og samhandlingsmekanismer.

Modell 4: Distribuert struktur i en selvstendig enhet

Denne modellen utgjør den mest fleksible og samtidig mest komplekse modellen. I denne modellen er senteret et eget rettssubjekt, i form av for eksempel en stiftelse eller et aksjeselskap. En betydelig del av den faglige virksomheten foregår ved eksterne kompetansemiljøer, gjennom noder. I noen grad kan det også legges opp til samarbeider med eksisterende kompetansemiljø gjennom prosjekter og utviklingsavtaler. Modellen stiller store krav til organisering og ledelse, noe som kan gi kan høye administrative kostnader. Denne modellen kan gi økt risiko for fragmentering og svakere institusjonell sammenheng over tid. Modellen stiller derfor høye krav til strategisk ledelse, prioritering og systemer for kvalitetssikring.

6 Avslutning

UiT sitt oppdrag er å utrede hvordan et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningspolitikk og urett best kan organiseres for å bidra til et kunnskapsløft om fornorskingspolitikk og urett i offentlig sektor og sivilsamfunn. Utredningen skal videre undersøke hvilke oppgaver som skal legges til senteret innenfor forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid.

Utredningen har i dette råutkastet søkt å belyse noen av de problemstillinger som reiser seg i arbeidet med å utrede et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, samt kommet med forslag på hvordan et nasjonalt kompetansesenter kan organiseres.

For det videre arbeidet ønsker utredningen særlig innspill om behovet for et kunnskapsløft, om hvor behovet i tilfelle er størst og hvilke temaer et senter bør prioritere i sitt arbeid. Videre ønsker utredningen innspill på hvilke oppgaver som bør være sentrale for et nasjonalt kompetansesenter, hvordan et senter kan bidra til å fremme et mer forsonet samfunn og hvordan et nasjonalt kompetansesenter bør organiseres.

Referanseliste

DFØ (2024). «Veileder til utredningsinstruksen». https://www.dfo.no/fagomrader/utrede-statlige-tiltak/veileder-til-utredningsinstruksen

Dokument 19 (2022–2023). «Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner.» Sannhets- og forsoningskommisjonen. stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets--og-forsoningskommisjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets--og-forsoningskommisjonen.pdf

Innst. 30 S (2024–2025). Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Kontroll- og konstitusjonskomiteen. https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2024-2025/inns-202425-030s.pdf

Kulturrådet (2025). *Kulturrådets strategi for 2025–2028.* https://www.kulturdirektoratet.no/kulturradet/strategi-og-styringsdokumenter/strategi

Meld. St. 12 (2020–2021). *Nasjonale minoriteter. En helhetlig politikk*. https://www.regjeringen.no/contentassets/b3beb7e9982f4cd3a6ab324cbe6f3a9b/no/pdfs/stm202020210012000dddpdfs.pdf

Meld. St. 17 (2024–2025). *Samisk språk, kultur og samfunnsliv. Kommunale tjenestetilbud til samiske innbyggere*. https://www.regjeringen.no/contentassets/74b764d7859d4dbaaf8421e68c12da93/no/pdfs/stm202420250017000dddpdfs.pdf

NIM (2025). *Veileder for utredning av menneskerettslige problemstillinger*. https://www.nhri.no/rapport/veileder-for-utredning-av-menneskerettslige-problemstillinger/

NOU 2025:7 (2025). *Musikklandet. Flerstemt musikkpolitikk for framtiden.* https://www.regjeringen.no/contentassets/324fa3fcf33a45569fbe585e553ae90e/no/pdfs/nou202520250007000dddpdfs.pdf

Sametinget (2024). Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport - Sametingets overordnede vurderinger. https://sametinget.no/sannhets-og-forsoningskommisjonens-rapport/

Stortinget (2023). Høring om Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport.- stortinget https://www.stortinget.no/no/Hva-skjer-pa-Stortinget/Horing/horing/?h=10004983.no

Stortinget (2025). Anmodningsvedtak. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Vedtak/Vedtak/Sak/?p=94524

